

SOC416 Kvalitativní interview a biografické techniky
Masarykova univerzita v Brně
Fakulta sociálních studií

JAK SE ŽIJE ABSOLVENTŮM NA PODPOŘE?
(draft projektu kvalitativního výzkumu)

Řešitelé:

Jiří Bláha, Jana Dvořáčková, Monika Jančová, Filip Kirchner, Jan Osička

V Brně, duben 2005

Anotace

Výzkum se zaměřuje na skupinu středoškolských a vysokoškolských absolventů v ČR, jejichž pracovní život se z nejrůznějších důvodů dosud nerozběhl - dosud neměli stálý pracovní poměr alespoň po 3 měsíce - a ocitli se tedy v situaci, kdy již po delší dobu - minimálně po 6 měsících - pobírají sociální dávky. Cílem výzkumu je porozumět specifické životní situaci této sociální skupiny. Jak tito mladí lidé uvedenou životní situaci definují a prožívají? Jak vnímají své postavení - jako relativně dlouhodobě nezaměstnaných absolventů - ve společnosti? Jaké strategie „přežití“ na sociálních dávkách i změny vlastní situace si volí? Jaké obecnější životní strategie a hodnoty jsou jim vlastní? Jací tedy vlastně tito „absolventi“ jsou? To jsou některé z hlavních otázek, na něž chce náš výzkum nalézt odpověď, byť jistě pouze částečnou. Jelikož se tito lidé nejsou nuceni přizpůsobovat pracovním návykům a struktuře pracovního dne a nezískávají ani zaměstnavatelé požadovanou praxi, jsou s přibývajícím měsíci „na podpoře“ stále více vystaveni riziku dlouhodobé nezaměstnanosti a závislosti na sociálních dávkách, to vše teprve na pomyslné startovní čáře pracovního života. Jsou tedy sociální skupinou nejen v mnoha ohledech ohroženou, ale také ohrožující. Hlubší porozumění těmto aktérům ve zde nastolené situaci tedy může poskytnout nové podněty pro sociálně-politická opatření na skupinu dlouhodobě nezaměstnaných absolventů zacílené a přispět ke zefektivnění systému poskytování sociální podpory.

Kontext problému

V připravovaném výzkumu se zaměříme na pochopení životní situace našich konverzačních partnerů a následně na strategie, které volí. Ekonomickou dimenzi, která je naší výchozí tezí, tedy předpokládaný nedostatek ekonomických prostředků, rozšíříme o dimenzi kulturně-sociální. Vztah mezi oběma dimenzemi se pokusíme zachytit v analýze.

Předmětem zkoumání je míra, s jakou naši konverzační partneři (ne)pocítují symptomy sociální exkluze a finanční či sociální závislosti na jejich vztahových sítích (na rodičích, partnerech, státu, atd.). Zajímá nás, „jaký život to oni vlastně vedou“, jaké mají životní hodnoty a cíle a jak svoji vlastní situaci nejen prožívají ale také interpretují. Kromě prožitků a strategií života na podpoře chceme poznat vztah nezaměstnaných absolventů k práci.

Rizika, kterým jsou absolventi bez předchozí praxe zvykající si na život na podpoře vystaveni, se zdají být vážným problémem. Je možné, že se s rostoucím věkem pomalu přesunou z kategorie „absolventů“, kterým chybějí zkušenosti a praxe, do kategorie dlouhodobě nezaměstnaných, či lidí dlouhodobě pracujících v přechodných zaměstnáních, či

majících stálou práci, která však neodpovídá jejich kvalifikaci. Tím by se mohla výrazně snížit jejich konkurenceschopnost na trhu práce. Tento scénář je pouze jednou z mnoha možných variant, nicméně nastiňuje závažnost situace, ve které se absolventi ocitli. Další neméně podstatnou hrozbou je riziko sociální exkluze. Lidé s nedostatečnými finančními zdroji se mohou lehce ocitnout na „okraji společnosti“, což v krajním případě může vést k riziku vícenásobné deprivace.

Načrtnuté případy jsou jen ilustrativními příklady neúspěšné pracovní kariéry. Jedinec od jedince však může svůj osud vnímat odlišně a proto je na místě nejdříve poznat jejich současnou situaci a nevytvářet apokalyptické scénáře. Vzhledem k jedinečnosti každého člověka nelze navíc ani vyloučit, že našim konverzačním partnerům bude situace vyhovovat a ona samotná bude jejich životní strategií.

Výzkumné otázky

1) Jak se žije na podpoře?

a) současnost – pokus o exkurz do života absolventa na podpoře. Zajímá nás nejen popis dané jeho/její situace a příběh, jak se do ní dostal, ale také jeho vlastní interpretace a hodnocení této situace.

- **prožívání a interpretace současné situace**; vztah k přijímání podpory
- reakce okolí / nejbližších; referenční skupina jako norma
- praktická náplň dne
- zdroje příjmů
- vztah k práci / zaměstnání – hodnotové stanovisko

b) budoucnost – jaké jsou vyhlídky, cíle a nároky na vlastní budoucnost člověka, který stojí na pomyslném počátku pracovní dráhy, avšak bez dlouhodobých pracovních zkušeností? Představy o budoucnosti každého jedince nám mohou napovědět hodně také o jeho představě povedeného života.

- představy o budoucnosti
- **strategie do budoucnosti**

METODOLOGICKÁ ČÁST

Charakterizace komunikačních partnerů a partnerek

Výzkumné rozhovory budou provedeny s dlouhodoběji nezaměstnanými středoškolskými a vysokoškolskými „absolventy“, tedy mladými lidmi, kteří:

- 1) Dosud neměli stálý pracovní poměr (nepracovali déle než 3 měsíce).
- 2) Přijímají dávky sociální podpory po dobu minimálně 6 měsíců.

Výběr vzorku, jeho velikost a dostupnost

Jelikož nám Zákon o ochraně osobních údajů znemožňuje vyhledávat vhodné komunikační partnery/ky přímo skrze zaměstnance/kyně pracovních úřadů a úřadů sociální péče, kontakt s „absolventy“ pobírajícími sociální dávky se pokusíme navázat v bezprostředním okolí těchto institucí. Protože se nám však jedná o nalezení poměrně specificky definovaných osob (a také protože je náš výzkum spíše výzkumem pilotážním – předpokládáme provedení pouze 5 rozhovorů), v úvahu přichází také „technika sněhové koule“ v okruhu našich známých nebo širšího příbuzenstva, případně využití gate keeperů.

Metodologické paradigma

Poněvadž je náš výzkum zaměřen na významy, které absolventi pobírající sociální dávky svým zkušenostem připisují, na jejich definice situace a způsoby vyrovnávání se s touto životní situací, vycházíme zde především z konstruktivistického paradigmatu.

Sociální konstruktivismus odmítá existenci jakýchkoli významů věcí, jevů nebo událostí, které by vyplývaly z nich samotných - pojímá realitu jako výsledek interpretační aktivity lidí. Každý popis a každá interpretace je však nevyhnutně dodáváním významu, jednou z nespočetných konstrukcí možných verzí reality. Tak, jak věci podáváme a vysvětlujeme, takovými však pro nás ve svých důsledcích jsou – v životě se řídíme právě těmito konstruovanými významy (Berger & Luckmann, 1999).

Podobně osobní biografii, vyprávění o životě nebo určité životní zkušenosti nelze z perspektivy sociálního konstruktivismu chápat jako pouhou výpověď – je nástrojem konstrukce významů. Význam zkušenosti je závislý na příběhu, který o ní vyprávíme, na našem jazykovém uchopení této zkušenosti. Teprve prostřednictvím příběhu dodáváme zakoušené realitě řád (Čermák, 2002; Flick, 2003).

Základní výzkumná metoda/technika

Jelikož se nám jedná především o analýzu tzv. osobního příběhu (*self story*), výzkumnou metodou, kterou jsme si pro tento způsob nazírání dané problematiky zvolili, je polostrukturovaný rozhovor s narativními prvky. Důraz bude tedy kladen na volnost vyprávění, která umožňuje lépe nahlédnout subjektivní významové struktury zkoumaných osob, na určování průběhu rozhovoru samotnými zkoumanými osobami. Po této narativní části (pokud se možnosti spontánního vyprávění vyčerpají nebo pokud se na některá z výše uvedených témat v průběhu vyprávění nedostane) bude následovat strukturovanější rozhovor vedený připravenými tematickými okruhy a otázkami.

Čas a místo zkoumání

Výzkum bude proveden v období duben – květen roku 2005.

Výběr místa záleží na domluvě s konkrétními komunikačními partnery a partnerkami.

Možnosti triangulace

Možným způsobem triangulace námi sesbíraných dat zasazení těchto dat do kontextu dřívějších výzkumů zabývajících se příbuznými tématy. K důslednější interpretaci získaného materiálu přispěje rovněž triangulace výzkumníků.

Možná ohrožení validity

Možným problémem, kterému se lze však vzhledem ke specifické povaze zkoumaných osob pouze obtížně vyvarovat, je výběr komunikačních partnerů a partnerek skrze širší okruh známých a příbuzných. Patrně se zde, převlečení do role výzkumníků a výzkumnic, nevyhneme riziku výrazné stylizace nebo zlehčování.

Možné etické problémy výzkumu

Je pravděpodobné, že u těch, jež vnímají svoji situaci jako kritickou nebo pocítují jisté aspekty vyloučení, může výzkumný rozhovor znamenat určité potvrzení jejich pocitů vlastního neúspěchu, pozice „výjimky z pravidla“.

Použitá literatura

Berger, P. L. & T. Luckmann. 1999. *Sociální konstrukce reality*. Brno: CDK.

Creswell, J. W. 1998. *Qualitative Inquiry and Research Design. Choosing Among Five Traditions*, Thousand Oaks: Sage.

- Čermák, I. 2002. "Myslet narativně: Kvalitativní výzkum 'on the road'." Pp. 11-25 in *Kvalitativní výzkum ve vědách o člověku na prahu třetího tisíciletí*, ed. by I. Čermák & M. Miovský. Brno: PsÚ AV, sdružení SCAN, Tišnov.
- Denzin, N. 1989. *Interpretative Biography*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage.
- Denzin, N. & Y. S. Lincoln (eds.). 2003. *The Landscape of Qualitative Research. Theories and Issues*. Thousand Oaks: Sage.
- Flick, U. 2003. "Constructivism." Pp. 88-94 in *A Companion to Qualitative Research*, ed. by U. Flick et al. London: Sage.
- Heath A. W. 1997. "Jak psát projekt kvalitativního výzkumu". *Biograf*, 1997 (10-11): 129-132.
- Hendl, J. 1997. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum.
- Silverman, D. 2000. *Doing Qualitative Research. A Practical Handbook*. London: Sage.